

LATÁK ISTVÁN:

Jani és Kálmus

— Elbeszélés —

A vézna Hajdú Jani állandó játszópajtása volt az erőscsontú, zömök Loncsár Kálmusnak. Pedig komisz egy fráter volt Loncsár Kálmus, mivel nagy kényeztetésben nőtt fel. Kálmus apja bővő, nagyivó kereskedő volt, durva lelkeletű, vérmes üzletember. Fiával keveset törődött. A gyerek anyja, a goromba Loncsár mellett szenvedő asszonyka, aki egy darabig nevelőintézetben is tanult, s érzelmes nevelést nyert, Kálmusra mindent ráhagyott. A férje mellett boldogtalan asszonyka szerette a költeményeket, a régi képeket, a kecses, ódivatú táncokat; mindezt, ami békés, ami szép, azért is barátkoztatta férjére hasonló fiát Hajdú Janival, mert észrevette, hogy a foltosruhájú gyerekben igen éles értelem és sóvár szépérzék rejtőzik.

Pedig Jani és Kálmus jópajtásága sokszor felborult a dölyfös úri-gyerek csúnya kedvtelése miatt. Gyakran összekaptak. Ilyenkor Jani a Loncsár-ház tájára sem ment. Anyja ösztönzésére éppen Kálmus kereste fel őt és nyújtott békejobbot. Amolyan jobbágyi viszonyban nyugovó cimboraság volt ez. Kálmus csak azért barátkozott a sok mindent eltűrő fiúval, hogy legyen kin kitöltenie a szeszélyeit. Sokszor vérig bosszantotta az érzékenylelkű szegénygyereket. Ha tehette, megalázta. De Loncsárné olyan anyás szeretettel igyekezett jóvátenni mindig a bánatmat, hogy Jani mindig megbocsájtott az úri fölényt fitogtató pajtásnak.

A két fiú egyazon osztályba járt. Janit a legjobb tanulók közé sorolta természetes esze. S ha kissé ügyetlen, formátlan viselkedése nem gátolja, talán az osztály elsője lehetett volna. Viszont Kálmus csak gyenge eredménnyel csúszott át egy-egy osztályvizsgán. Sokszor csupán apja összeköttetései és ajándékai segítették tovább a kisvárosi iskolában. A mindig fölényeskedő Kálmus nehézfejű volt, és elnyomásban tartott jobbágya, Jani segítette sokszor még a leckéjét is megcsinálni.

— No gyere, te híres, te értesz az ilyen vacak munkához. Én nem szeretem. Úgyis úr leszek, — hencegett Kálmus — nekem ilyesmire sose lesz szükségem.

Ha segítséget akart tőle, mindjárt kiméletesebben bánt Janival. Ilyenkor nem húzgálta a fülét, nem csipkedte össze, nem csupálta meg a haját s nem vetett gáncsot neki. És Jani szívesen segített, hogy csak ne bántsa, és bejárása legyen Kálmusék szőnyeges, finoman berendezett lakásába.

Jani félparaszt családból való volt. Nagyon-nagyon szegényesen éltek. Apja egy bútorgyárban napszámoskodott, Janin kívül még négy gyerek volt odahaza. A szűk szegénytanyáról Jani mindig lelkesen rohant Loncsárékhoz. Ott annyi szépség megsejtésére és megismerésére nyílt alkalma. Ezért ragaszkodott úgy a gonoszösztönű Kálmushoz, A halkszavú, törékeny és művelt Loncsárné beszéde is vonzotta nagyon.

Az öreg Loncsár olyan könyveket vásárolt össze, amelyeket soha ki nem nyitott. Az aranyoskötésű könyvek ott álltak a szép, hűvöstepintású üvegszekerényekben. Jani áhítattal, csak lábujjhegyen mert elmenni előttük. Loncsárné könyvet kölcsönzött a betűéhes fiúnak, ha már a saját fia nem olvasott.

Kálmus gyakran gorombáskodott az anyjával, ahogy apjától látta. Jani meg mélyen szeretete írástudatlan anyját, akihez apja is mindig szíves hangon szólott, Loncsárnéhoz is rajongó szeretettel szólt mindig Jani, a saját kis hervadt anyját nézte benne, műveltebb kiadásban.

— Mért vagy goromba anyukádhoz, amikor ő olyan jó? — kérdezte többször Jani.

— Hát csak úgy. Nem gondolom én rosszul. Kiszalad a számon... — mondta vállát vonogatva Kálmus.

A Loncsár-gyerek azon kevesek közé tartozott, akik a kisvárosi polgári iskola tanulói közül zenét tanultak. Egy öreg cseh muzsikus tanítgatta Kálmust hegedűre. Úgy vágyakozott Hajdú Jani is, hogy muzsikálhasson. De neki nem jutott ki ez a szerencse. Pedig az öreg muzsikus a maga tört magyar nyelvén egyre biztatta Janit:

— Vegyél kezedbe, fiúcska, hegedűt, hadd látom, tudsz-e muzsikát! Van-e talentum tebenne?

Kezébe adta Kálmus hegedűjét, s ha ügyetlenül is tartotta a vonót, úgy érezte Jani, hogy néhány hónap alatt többet megtanulna, mint Kálmus három év alatt, mióta kedvetlenül ríkatja a szerencsétlen hangszert. Kálmus azonban irigyen kikapta kezéből a hegedűt.

— Nem való ez parasztnak, — mondta neki dőlyfősen.

De még a zenegyakorlatok hallgatása is a szépséget idézte fel Jani, a külváros egyszerű gyereke számára.

Moziba vitte Kálmus a jobbagyát. Meg a folyómenti strandra, ahol fizette helyette a csónakátkeelés díját, (mert a túlsó parton húzódott a strand). Meg a kabinjegyet is. Aztán sokszor uzsonnára fogta ott Janit Loncsárné. Azok az uzsonnák! Szalámi, vaj, méz és sütek. Legtöbbjét otthon sosem látta Jani. És gyümölcs. Narancs, alma, dió, datolya. Honnan is szerzik ezeket a finom dolgokat? Jani testvérei álmélkodva hallgatták az uzsonnákról szóló beszámolókat.

Kálmussal való pajtássága útján kereste Jani a finom és jó élet megismerésére a módot. S elválhatatlanul ragaszkodott hozzá, mégha néha csúnyán összevesztek is. Hiszen mennyi megaláztatás érte általa! Folytonos bosszantás, gúny és gáncs. S ha a lenézett gyerek néhanapján dühösen kitört, hogy ökölrel visszatörölje a sértéseket, többnyire ő húzta a rövidebbet, mert Kálmus erősebb és kíméletlenebb volt. Meg aztán Kálmuséknál verekedtek, Jani nem is merté úgy visszaütni, mintha valahol az utcán tűztek volna össze. Mindig kikapott, ezért aztán gyűlölte is Kálmust. Az elnyomottak feneketlen gyűlölete lappangott a ragaszkodás mögött.

— Te, ha én egyszer megverlek! — fenyegette többször is Kálmust, de mindannyiszor visszatartotta magát. Valami fogta a kezét. Mi volt az? Szolgai alázat? A könyvek vették el erejét? Vagy a szalámmal fe-

dett vajaskenyér, uzsonnára? A mozi, a strand, ahová Kálmus nélkül tán sosem jutott volna el? Hisz az ócska fürdőnadrágot is Kálmustól kapta. De azért játék közben már egyszer úgy összevesztek, hogy egy kis ásóval Jani majd a szemét ütötte ki gonoszkodó pajtásának.

Különösen fájt Janinak egy eset. Megszégyenülés a szép ügyvédné előtt. Az ügyvédné macskamozdulatú, lustálkodó szépasszony volt, Loncsáréknak valami távoli rokona. Nyaranként strandolni jött Kálmusékhoz. Borús időben Loncsáréknál otthon cigarettázott és a kertben, a nyugágyon heverészett. Szép pongyolája hanyagul szétnyílt néha, és a már olvasmányai által is a női szépség erejét megsejtő Jani határtalan imádattal nézett a szépasszony kicsillanó, gyönyörű idomaira. Egyszer szóba is állt Janival az ügyvédné. Valami könyvről kérdezősködött, amit Jani kezében látott. Feleletét az asszony illedelmesnek és értelmesnek találta. Ezt Jani fülehallatára elismerte. Jani határtalanul büszke volt erre.

És éppen az ügyvédné előtt szólt rá egyszer Kálmus:

— Hé, jobbágyom, rongyos a harisnyád!

Amikor Jani pisszegett és mutogatott, hogy hallgasson; Kálmus hencegőn azért is tovább kiáltozott. Jani oldalba ütötte. Erre őt Kálmus a kerti ösvényen, a locsolás alkalmával összefutott sáros vízbe hengerelte. Jani arca, inge, szegényes ruhája csupa sár lett. Dűhtől lázas arccal, lángoló szemekkel futott haza Jani, és ha pajtása hosszas könyörgéssel nem hívja vissza, tán sosem lépte volna át többé a küszöbüket.

A visszafojtott gyűlölet és az újrafoltozott barátság izgalmai között új nyár köszöntött rájuk. Az iskolaszünet következett. Naponta együtt voltak, és az apró bosszantások az igazi barátság jövőjét örökre lehetlenné tették. Egyre fogvicsorgatóbb volt ez a komázás, és veszélyeket rejtett magában.

Az egyik napon, ugyancsak együtt, a folyó partján csatangoltak. Átkutatták a bokrokat, köveket hajigáltak a vízbe, majd fára mászkáltak. Egyik nyárfán, igen magasan, fészket pillantottak meg. Jani jó mászó volt. Könnyű, vézna testével macskaügyességgel mászott fára. Most is előre kúszott, de utána tartott Kálmus is. Egyre följebb haladt Jani. A zömök Kálmus utána. Egyszer csak elakadt Kálmus a gyöngye, hajlós ágakon. Szédülés fogta meg. Nem mert tovább a mokusügyességű cimborája után kúszni. De lefelé sem akart menni. Nem is tudott. Csak görcsösen kapaszkodott. — Jani, Jani — sóhajtott pajtása után. Jani megállt. Majd visszaereszkedett Kálmushoz, mert látta, hogy az bajban van. Megfogta Kálmus kezét és fölfelé segítette. Kálmus erre visszanyerte bátorságát.

Felértek. Egy pillanatra lihegve megálltak. Alattuk a folyó medrének szele zúgott. A fa csúcsa hajladozott velük. Már majdnem elérték a fészket. Még csak egy kis erőfeszítés. Oldalt kerültek és célnál voltak.

A fészekben szép kis rigófiókákat pillantóttak meg. Kálmus önzően hozzájuk kapott és zsebre akarta őket tenni. Kapkodni kezdtek, majd lökdösődtek is.

— Ne vedd el mind, — kérlelte Jani. — Hagyj nekem is!

De Kálmus most sem tudott erőt venni erőszakos, kapzsi természetén. Hozzá közelebb esett a fészek. Nem szólt, de mind magához akarta kaparintani a fiókákat. Janit sötét düh szállta meg. Felmászni is segítette cimboráját, mégis mindent el akar előle kapkodni. Démoni dühe

egy pillanat alatt lepergette Jani előtt mind a Kálmus gonoszkodását. Megint a besározott arcát égető szégyen és a millió bosszantás émelyítő mérge rángatta görcsbe öklét. Lihegve tusakodtak.

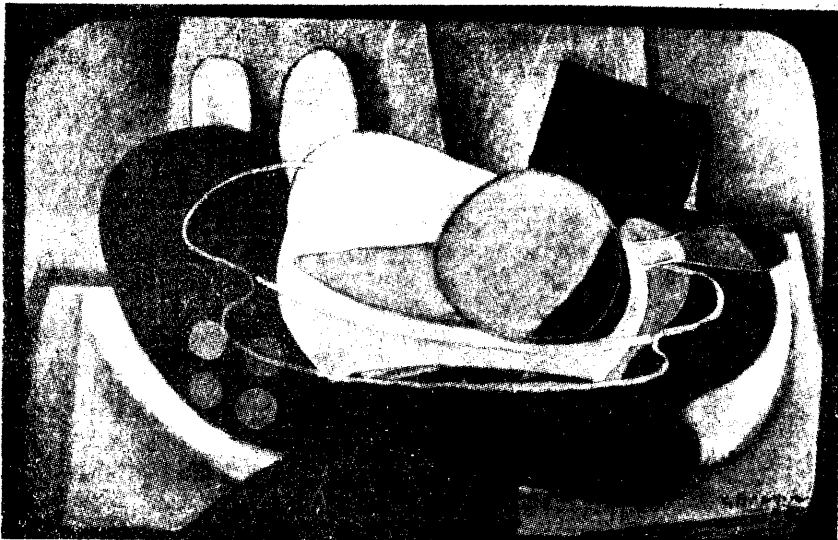
— Az anyémek a fiókák! — kiáltott diadalmasan Kálmus, amikor sikerült a fészket egészen kiürítenie.

Jani most talán nem is tudatosan, de gyűlölő indulatossággal teljes erejéből meglökte Kálmust. A zömök fiú megingott és iszonyattól félbermaradt kiáltással zuhant lefelé a folyó gátján húzódó kövesútra. Jani még látta, hogy zuhanó, testes pajtása kapálódzva a kövezetre csapódik. Feje egyszerre formátlan tömeggé lesz, s mintha vörös kendőbe bugyoláltak volna, fentről már nem lehet felismerni...

Jani maga is majdnem pajtása után szédült. Ijedtében négy végtagjával ösztönösen megkapaszkodott, mint a majmok, s lassan lecsúszott a fáról. Tizenkét éves szívében jéggé fagyott a rémület. Akadozó lélekzettel állt, amikor látta, hogy Kálmus többé nem mozdul. Mi történt? Hogy is történt? — kergetődzött elhomályosult gyerekagyában. Nem akarta lelökni! Csak a szokásos dulakodásba tévedtek az iszonyú magasban. Már mindent megtett volna, hogy visszavigye az életbe a durva lelkű gyereket. Hiszen mégiscsak cimborák voltak.

A madarakat is mind neki hagyta volna. Csak élne. De Kálmus nem mozdult. Szétloccsant aggyal feküdt a véres kövezeten. Kifordult tagjait úgy széttárta, mintha az anyaföldet akarta volna megölelni. Hiába hajolt föl, hiába szölongatta már. Előbb csak nézte Jani görnyedten, tehetetlenül, majd szorongó melléből az iszonyat sípolásával kiszakadt a kiáltás:

— Mit tettem? Segítség! Jaj, segítség!

BRAQUE, Georges: Csendélet.